

Grad Jajce, smješten na utoku Plive u Vrbas, spominje se prvi put u pisanim dokumentima 1396. godine. Tada je u posjedu Hrvoja Vukčića Hrvatinića, a od sredine 15. stoljeća bosanskoga kralja. U 13. ili početkom 14. stoljeća oko naselja je podignut obrambeni zid, koji je pojačan u drugoj polovici 14. stoljeća. Tada je u tvrđavi izgrađen dvor, te podzemna dvorana ("Katakcombe"), što je očigledno bilo po želji Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Sredinom 15. stoljeća u tvrđavi je izgrađen kraljevski dvor, a na ulazu u tvrđavu gotički portal s grbom kralja Stjepana Tomaševića.

Sadašnji franjevački samostan u Jajcu osnovan je 1885. godine. No, franjevci su nazočni u tom kraju već u srednjem vijeku, gdje su imali samostane, osim u Jajcu, također i u Grebenu i Jezeru. Ne može se točno utvrditi kada je osnovan prvotni samostan u Jajcu, ali se pouzdano zna da franjevci početkom 15. stoljeća imaju samostansku crkvu Sv. Marije. Ona je kao romanička građevina nastala u 12. ili 13. stoljeću, ali je u prvom ili drugom desetljeću 15. stoljeća obnovljena u gotičkom stilu. Njezini su zidovi bili oslikani, a jedna sačuvana kompozicija ("mrtvački ples") tema je karakteristična za franjevačke srednjovjekovne crkve. God. 1460-63. uz crkvu je podignut toranj Sv. Luke, koji je dobio takav naziv jer su se u crkvi tih godina čuvale moći sveca, što ih je tamo donijela kraljica Mara. Nakon provale Turaka moći su prodane Mlečanima. Danas se one čuvaju u crkvi San Giobbe u Veneciji. Toranj je u donjem dijelu izведен u gotičkom stilu, dok su gornje tri galerije s romaničkim obilježjima. Nakon konačnog osvajanja Jajca 1527/28. god., Turci su crkvu Sv. Marije pregradili u džamiju, a toranj je služio kao minaret. Od crkve su danas preostale ruševine, dok je toranj Sv. Luke u cijelosti očuvan.

Uz spomenutu crkvu franjevci su imali i crkvu Sv. Katarine. Nju je vjerojatno dala sagraditi kraljica Katarina u četvrtom ili petom desetljeću 15. stoljeća. Crkva je kasnije, po dolasku Turaka, porušena. Isto se dogodilo s franjevačkim samostanima u Jajcu, Grebenu i Jezeru.

Preostale katolike Hrvate, nakon turskog osvajanja Jajca, opsluživali su franjevci iz Fojnice, koji

su imali svoje sjedište u mjestu Lučina, na desnoj obali Vrbasa, nedaleko od Jajca. Ta je nastamba franjevaca izgorjela 1620., ali je nekoliko godina kasnije obnovljena. Očigledno je to bila prostrana zgrada, budući da su nekoliko godina u njoj obitavali svi fojnički franjevci, nakon požara samostana 1664. godine.

God. 1741. župno sjedište je u mjestu Kozluk nasuprot Jajcu, s desne strane Vrbasa. Kao župna crkva služila je crkva Sv. Ivana Krstitelja u Podmilačju.

Župa je god. 1600. imala oko 1.000 vjernika, 1647. god. 1.065, 1741. god. 1.959 te 1798. god. 4.117. Njihov se broj u 18. stoljeću nešto umanjio zbog epidemije kuge, koja je vladala 1731. i 1734., te 1743. i 1744. godine. K tomu, od župe su se odvojili Dobretići 1672, Varcar 1822, te Podmilačje 1873. godine. Župne matice vode se od 1719. godine. [1](#)

Sredinom 19. stoljeća franjevci su u Jajcu osnovali pučku školu. Ona se spominje u jednom izvješću iz 1853. god. Za nju je posebna zgrada izgrađena 1858. god.

Pod konac turske vladavine franjevci su u Jajcu podigli crkvu i samostan. Gradnja samostanske zgrade započela je 1877. i potrajala do 1885. god., kada je samostan pravno uspostavljen. God. 1934-35. on je temeljito obnovljen po projektu Karla Paříka (Paržika). Njegov arhitektonski izgled znatno je poboljšan. Ukrasnim kamenim dogradnjama dobio je nove linije, koje ga čine osobito lijepim.

Jedan dio samostanskih prostorija državne su vlasti nakon drugog svjetskog rata oduzele, ali su one kasnije vraćene. Samostan je god. 1973. izvana obnovljen. U zadnjem ratu dio samostana uz crkvu je srušen. Njegova obnova započela je 1995. i trajala nekoliko godina.

Gradnja crkve započela je 1866. god. i ona je potrajala do sredine sedamdesetih godina. To je bila jednostavna trobrodna bazilika, s dva niza stupova, korom i prezbiterijem. God. 1911. nju je oslikao Marko Antonini. Na bočnim zidovima predstavio je scene iz života Bl. Dj. Marije u 12 slika: Andeo javlja Joakimu i Ani Marijino rođenje, Sv. Ana s Marijom, Blagovijest, Marija i Elizabeta itd. U oltarnoj konhi naslikao je Marijino krunjenje, a iznad trijumfalnog luka veliki lik Sv. Franje koji propovijeda okupljenom narodu, ponad koga se ocrtava jajački krajolik. U kutovima su medaljoni s likovima svetaca. U crkvi se nalazio i sarkofag posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića.

God. 1969. u ovu su crkvu prenesene postaje križnoga puta iz crkve Sv. Ante u Sarajevu. Njih je prethodno restaurirao Mirko Čurić. Crkva je izvana obnovljena 1973. god. i tom je prilikom na zvonik postavljen sat, a elektrificirana su i zvona - njih pet na broj. Oltarna menza je bila iz 1977. god. i izrađena po nacrtu kipara Zdenka Grgića.

U zadnjem ratu (1992.) crkva je potpuno porušena a vjernici protjerani. Nakon trogodišnje okupacije Jajce je 1995. godine oslobođeno i ubrzo zatim započinje i povratak. Među prvim povratnicima bili su franjevci. Kako je crkva bila potpuno srušena, pastoralni rad odvijao se u teškim uvjetima. Svetе mise i sakramente slavili su u prizemlju osnovne škole u kojoj ostaju sljedećih pet godina kada na zahtjev općinskih vlasti napuštaju prostor škole i (2000.) preseljavaju u drvenu kapelicu koju su sagradili između samostana i vjeronaučne dvorane istovremeno razmišljajući o gradnji nove crkve. Već sljedeće godine započela je gradnja nove crkve po planu gosp. Zvonimira Krznarića i Marijana Hržića iz Zagreba. Temeljni kamen blagoslovio je 16. travnja 2001. godine banjolučki biskup mons. Franjo Komarica. Godine 2002. uređena je kripta za liturgijska slavlja a blagoslovljena 18. studenog dok se u isto vrijeme nastavlja gradnja crkve koja svoj konačni oblik dobiva u ljetu 2003. godine kada je pokrivena bakrom.

Na području župe postoji podružna crkva u Barevu, koje je gradnja započela 1984. i potrajala nekoliko godina. Do tada je u pastoralne svrhe korištena grobljanska kapelica (8x6 m) iz god. 1966. U zadnjem ratu crkva je zapaljena a po povratku u Jajce ponovno obnovljena. U župi se nalazi osam grobalja s malim kapelicama.

God. 1969. izgrađena je vjeronaučna dvorana (projekt: S. Malkin - B. Borić).

U prostorijama samostana nalazi se više vrijednih umjetničkih djela. Od starijih slika najvrednija je slika Sveta Obitelj sa Sv. Ivanom Krstiteljem iz 17. stoljeća od nepoznatog italogrčkog majstora. Od suvremenih slikarskih ostvarenja značajan je bio niz tema iz Kristova života, što ih je u samostanskoj blagovaonici izradio ak. slikar Mirko Čurić 1970. god. Slike su rađene u frizu u gornjem dijelu četiriju zidova.

Samostanska riznica posjeduje lijep broj predmeta kulturno-povijesnog i umjetničkog značenja. Prije svega, to su predmeti praktične crkvene namjene kao što su kaleži, monstrance, crkveno ruho itd. Posebice se ističu kasnogotički srebrni kalež iz 15. stoljeća, barokna srebrna

monstranca (pokaznica) iz prve polovice 18. stoljeća, klasicistički srebrni kalež iz 1787. god. itd.

Jajački samostan napose je bogat antičkim, starokršćanskim i srednjovjekovnim arheološkim spomenicima. Od rimskih spomenika navodimo nekoliko najvažnijih: Igra Silvana i Nimfi (rimsko-dalmatski reljef, Šipovo kod Jajca, 1-2. st.), Gorgona Meduza (kameni antefiks s nekog nadgrobog spomenika, Šipovo, 3. st.) itd. Od starokršćanskih i srednjovjekovnih nalaza navest ćemo također nekoliko zanimljivih: Kapitel pilastra starokršćanske bazilike (Mujdžići kod Jajca, 5. ili 6. st.), Ulomak stupa crkve Sv. Marije u Jajcu (14-15. st.), Kapitel (stari grad Jajce, 14-15. st.), Doprozornik (bandska rezidencija na starom gradu Jajcu, oko 1500. god.) i dr. U muzeju samostana nalazi se i mala etnografska zbirka.

Knjižnica posjeduje djela iz povijesti, filozofije, teologije i književnosti, te niz domaćih i stranih časopisa i listova iz austrougarskog i novijeg vremena. U njoj se čuvaju i vrijedni rukopisi, kao što je kronika samostana, te matične knjige od prve polovice 18. stoljeća.

Župa Jajce god. 1813. ima 3.614 vjernika (njihov se broj u vrijeme epidemije kuge 1814-17. raspolovio), 1877. god. 2.244, te 1935. god. 4.200. Župa je godine 1991. brojila 7.716 vjernika (1974:6.750) i njihov se broj povećavao. Zbor ratnih događanja 1992. godine župljani su protjerani. Nakon tri godine progonstva 1995. započinje povratak u Jajce. Tako je župa 2000. brojila 5.476 vjernika a danas ima 6.441 vjernika. Župu tvore sljedeća naselja: Jajce, Barevo, Borci, Bulići, Carevo Polje, Klimenta, Lučina, Mile, Peratovci, Podastrane, Prudi, Rika i Vrbica.